

CRISTIAN VASILE

UN TURN DE FILDEȘ ÎN COMUNISM?

Institutele umaniste ale Academiei RPR
în România lui Gheorghiu-Dej

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2024—

Redactare: Florin-Răzvan Mihai

Tehnoredactare: Dan Crăciun

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustrație copertă: Gheorghe Gheorghiu-Dej, în timpul vizitei la expoziția de artă plastică organizată cu prilejul Conferinței pe țară a Uniunii Artiștilor Plastici în mai 1963. Printre cei prezenți: Nicolae Ceaușescu, Alexandru Drăghici, Dumitru Popescu, Ion Jalea, Chivu Stoica, Max Hermann Maxy, Gheorghe Anghel, Constantin Piliuță, Corneliu Baba, Ion Irimescu. © Fototeca online a comunismului românesc, Cota 13/1963

Toate drepturile asupra acestei ediții în limba română aparțin
CORINT ISTORIE AUTORI ROMÂNI, un imprint al CORINT BOOKS,
str. Mihai Eminescu, nr. 54 A, București.
www.edituracorint.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VASILE, CRISTIAN

Un turn de fildeș în comunism? : Institutele umaniste ale Academiei RPR în România lui Gheorghiu-Dej / Cristian Vasile. - București : Corint Istorie autori români, 2024

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-088-739-3

Lista abrevierilor

- Agitprop* – Agitație și propagandă
- AAR – Arhiva Academiei Române
- ARCCA – Asociația Română a Creatorilor Culturali și Artiștilor
- CC – Comitetul Central
- CM – Colonie de Muncă
- CNCȘ – Consiliul Național de Cercetare Științifică
- CPADCR – Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România
- DCA – Direcțiunea Colectări și Achiziții
- DGSP – Direcția Generală a Securității Poporului
- DIR – Documente privind Istoria României
- DPA – Direcția Propagandă și Agitație
- DPC – Direcția de Propagandă și Cultură
- ESLP – Editura de Stat pentru Literatură Politică
- ESLȘ – Editura de Stat pentru Literatură Științifică
- ESPLA – Editura de Stat pentru Literatură și Artă
- FCER – Federația Comunităților Evreiești din România
- FND – Frontul Național Democrat
- FRN – Frontul Renașterii Naționale
- HCM – Hotărâre a Consiliului de Miniștri
- ICAS – Întreprinderea Canal-Apă-Salubritate
- ICE – Institutul de Cercetări Economice
- ICJ – Institutul de Cercetări Juridice
- IF – Institutul de Filozofie

Vitner, I. 38, 202, 204, 211, 213,
 225, 231
 Vintu, Ion Gh. (*Ion Gh. Vântu*)
 314, 322
 Virgolici, Teodor (*Teodor Vărgolici*)
 212, 231
 Vișinski, Andrei Ianuarevici 368
 Vlădescu-Răcoasa, Gheorghe 27
 Vlădoianu, Nicolae 218
 Vlăduțescu, Gheorghe 21
 Voicana, Mircea 258
 Voicu, Ștefan 15, 282, 289, 294,
 295, 297-299, 307, 362
 Voiculescu, Vasile 217
 Voinescu, Teodora 216, 217, 234,
 243, 244, 246, 251, 261-266,
 270
 Voinov, Dimitrie 137
 Voitec, Ștefan 39-41, 73-76, 78,
 80, 119, 274
 Voznesenski, Nikolai 276
 Vrăbiescu, George 324
 Vuia, Octavian 144
 Vulcănescu, Mircea 370
 Vulcănescu, Romulus 260, 261
 Wald, Henri (*Ricu Vald*) 130
 Weber, Max 375, 376
 Weigl, Egon 333
 Zaharescu, Barbu 88, 272, 274-
 277, 286, 287, 289, 308, 365
 Zambaccian, K.H. 268
 Zamfirescu, Ion 257
 Zane, Gheorghe 25, 35, 106, 278-
 280, 282, 303
 Zapan, Gheorghe 334-336, 361
 Zavarache, Camelia 128
 Zavatti, Francesco 11
 Zeigher, Simion 280
 Zelea Codreanu, Corneliu 287
 Zilber, Herbert (Belu) 26, 130,
 272-275, 300, 316
 Zilberstein, Savelly 322, 325
 Zottoviceanu, Elena 258, 259

Cuprins

<i>Lista abrevierilor</i>	5
<i>Introducere</i>	7
Științe umaniste – științe sociale	7
De ce o astfel de temă?	9
Survol istoriografic	17
Cum arăta sistemul de cercetare înainte de 1948?	25
Delimitarea comunistă de cercetarea umanistă interbelică	31
Surse istorice folosite	33
1 – <i>Prevederile constituționale și legislative privind cercetarea științifică umanistă</i>	39
Cercetarea științifică umanistă în primii ani ai regimului comunist. Considerații privind cadrul legal de funcționare	39
Academia Română și institutele sale de cercetare	41
Constituția din 13 aprilie 1948 și organizarea institutilor de cercetare	43
Constituția din septembrie 1952 și cercetarea științifică	46

Legislația cercetării din 1948 văzută de contemporani	48
Impactul Constituției din aprilie 1948 și a planului comunist de reformare asupra cercetării ...	50
Un cuplu ideologic în noua istoriografie și anticiparea legislației interdictive	58
Acte normative și documente de partid cu impact asupra cercetării, 1957–1965	63
Contextul „liberalizării”: între act normativ și document de partid	68
Reabilitarea cercetărilor sociologice în anii 1960	70
<i>– Institutele de Istorie: o tranziție complicată .....</i>	<i>73</i>
Institutele de istorie și controversele politice din jurul reformei cercetării, 1944–1947	74
Institutul pentru Studiul Istoriei Universale și tranziția de la Gheorghe Brătianu la Andrei Oțetea ..	77
Închegarea unui nou sistem de cercetare; reconfigurarea cercetării istorice	80
Institutul de Istorie și Filozofie al Academiei RPR ..	81
Publicațiile noului Institut de Istorie	83
Petre Constantinescu-Iași, primul director al Institutului de Istorie	85
M. Roller <i>versus</i> Andrei Oțetea: Problematica Primului Război Mondial reflectată în istoriografie..	90
Manualul coordonat de M. Roller și tema Primului Război Mondial	91
N. Iorga, ca argument (efemer) al autorității	96
Diminuarea puterii lui Roller și intervenția lui Petru Groza (martie-aprilie 1955)	97
Dimensiunea politico-istoriografică externă. Factorul maghiar	100

Anii 1960-1964 – instrumentalizarea istoriografică a antițarismului și a lui Marx	104
Institutul de Arheologie	107
Institutul de Studii Sud-Est Europene	110
1964–1965: Impactul <i>Declarației din aprilie</i>	112
Metoda biografică în investigarea istoriei instituționale: cazul Oțetea	115
H.H. Stahl <i>versus</i> Oțetea	118
Un alt gen de surse istorice	120

3 – <i>Institutul de Filozofie sau întruchiparea ideologizării științelor socioumane</i>	122
Deficitul de resurse umane în domeniul cercetării filozofice	122
Constantin Ionescu-Gulian și Secția de Filozofie a IIF	128
Institutul de Filozofie (1954)	136
Subiecte principale de cercetare	139
Teme hegeliene	142
Nietzsche și subiectele tabu din istoria filozofiei ...	144
Chestiunea Maiorescu	146
Frontul filozofic și lupta cu revizionismul (1958) ..	148
Anii 1960: drumul dificil spre relaxarea ideologică ..	154
Filosofia și renașterea unei discipline apropiate, sociologia (1964–1965)	156
4 – <i>Institutul de Lingvistică: sub semnul rivalității dintre Iorgu Iordan și D. Macrea</i>	161
Iorgu Iordan și percepțiile contradictorii legate de activitatea și biografia sa	161
Profilul revistelor <i>Studii și Cercetări Lingvistice</i> și <i>Cum vorbim</i>	164

Intervențiile lui Stalin în probleme de lingvistică ..	167
Implicarea lui Leonte Răutu și a Secției	
Propagandă și Agitație în chestiuni lingvistice	168
Demiterea lui Iorgu Iordan de la conducerea	
Institutului de Lingvistică	177
V. Cheresteșiu și D. Macrea la conducerea	
Institutului de Lingvistică	184
Institutul de Lingvistică sub conducerea lui	
Dumitru Macrea, 1953–1958	187
Definirea câtorva concepte la 1958:	
„modernizare” și „modernism”	190
Al doilea directorat al lui Iorgu Iordan,	
1958–1965	192
Institutul de Lingvistică din Iași	195

– *Institutul de Istorie Literară și Folclor: amprenta lui*

G. Călinescu	197
O Istorie a literaturii române din perspectivă	
marxist-leninistă	198
1964 – apariția primului volum din <i>Istoria</i>	
<i>literaturii române</i>	205
G. Călinescu și problematica „demisiilor morale” ..	207
Înființarea Institutului de Istorie Literară	
și Folclor	209
Dinu Pillat sau reprimarea cercetătorului	
nealiniat ideologiei oficiale	214
Cercetători ai Institutului de Istorie Literară și	
memoria selectivă	218
Cazul Cornelia Ștefănescu	220
Cazul George Muntean	224
Institutul ca spațiu cultural alternativ	229
<i>Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor</i>	231

6 – <i>Institutul de Istoria Artei: epoca G. Oprescu</i>	234
Amprenta lui George Oprescu	234
Echipa de cercetare de la Institutul de	
Istoria Artei	243
Ion Frunzetti – un traseu sinuos	251
Barbu Brezianu: o reorientare profesională	
forțată	253
Secția de istorie a teatrului	255
Secția de istoria muzicii	258
Secția de artă populară (Etnografie)	260
Teodora Voinescu și sfidarea interpretării	
materialiste a istoriei	261
<i>Revista Studii și Cercetări de Istoria Artei</i>	267

7 – *Institutul de Cercetări Economice: între politicizare și firavă profesionalizare* .....

272	
Cazurile Belu Zilber și Barbu Zaharescu	272
Înființarea Institutului de Cercetări Economice	
(1952–1953)	277
Martie 1955, un moment de bilanț	283
Profilul cercetărilor economice inițiale	285
Miron Constantinescu, director al ICE, 1957–1958 ...	292
Combaterea revizionismului pe tărâm economic ..	295
Roman Moldovan, Costin Murgescu și Vasile	
Rausser la conducerea ICE, 1958–1965	300
<i>Probleme economice</i>	304

8 – *Institutul de Cercetări Juridice: primatul imperativelor ideologice în detrimentul standardelor academice* .....

309	
Preliminarii, 1949–1953	309
Înființarea Institutului de Cercetări Juridice	314

Secțiile ICJ și profilul academic al principalilor cercetători	318
Cercetarea juridică profesionistă	326
Tendențele de profesionalizare, 1963–1965	328
9 – <i>Institutul de Psihologie: un centru creat pentru</i>	
<i>Mihai Ralea</i>	332
Originile Institutului	332
Institutul și <i>Revista de psihologie</i> (1955)	334
Componenta umanistă, circumscrisă științelor sociale	336
Cazul Traian Herseni	340
M. Ralea, Const. Botez și sinteza de istorie a psihologiei (1958)	346
Anii 1960 și ultimele zvâcniri ale cenzurii de tip dogmatic	350
<i>Câteva remarci de final</i>	353
Un „turn de fildeș”?	353
Cercetarea științifică umanistă în context sovietic și est-european	356
O dezbatere cu implicații morale	369
Profilul cercetării	371
Condiția cercetătorului, pornind de la Max Weber ..	375
Epilog: <i>Declarația din aprilie 1964</i> , pregătirea noii legi a învățământului și impactul asupra cercetării ..	377
<i>Bibliografie</i>	383
<i>Indice de nume</i>	429

și îndemnurile colegilor de la IICCMER (în special, Daniel Șandru, Dan Mihai Țălnaru, Victor Sămărtinean), volumul s-ar mai fi lăsat așteptat. Le cer scuze celor pe care i-am uitat. Evident, eu sunt singurul responsabil pentru cele scrise, iar eventuale erori, inadvertențe etc. îmi aparțin în exclusivitate.

*

Câteva precizări legate de redactarea lucrării. Când am reprodus citate din documentele de arhivă, am actualizat ortografia: „desvoltare” a devenit „dezvoltare”, „cari”-„care” etc.; am adăugat tacit elemente de punctuație acolo unde se impuneau. *I. Wittner* a devenit *I. Vitner*. Am preferat formula *Institutul de Folclor*, nu *Institutul de Folklore*, denumirea din epocă (până în 1953–1954). Am suprimat paragrafele care nu se justificau și am semnalat intervențiile mele în texte prin paranteze drepte: [ ]. De regulă, am înlocuit cifrele de la 1 la 9 din textele citate (1 a devenit *unu*; 2 – *doi* etc.). Între paranteze drepte [ ] am precizat și anii când o carte sau o publicație a devenit disponibilă efectiv pentru public, acest moment fiind uneori diferit de anul inscripționat pe coperte.

1

Prevederile constituționale și legislative privind cercetarea științifică umanistă

Cercetarea științifică umanistă în primii ani ai regimului comunist. Considerații privind cadrul legal de funcționare

În acest capitol¹ am încercat să urmăresc prevederile constituționale și legislative – alături de directivele ideologice – privind funcționarea cercetării științifice umaniste în primele două decenii de la instaurarea guvernului Petru Groza, fără a neglija planurile comuniste de reformare a învățământului, dat fiind faptul că transformarea sistemului educațional a fost foarte legată de conturarea noilor institute de cercetare. Planurile timpurii de transformare a sistemului de învățământ și de cercetare s-au lovit, uneori, de reticențele conducătorilor proveniți din Partidul Social-Democrat din România, în principal ale lui Ștefan Voitec, care ocupau poziții importante în cadrul Ministerului Educației Naționale (MEN) între 1944 și 1948. Acest tip de divergențe din interiorul Blocului

¹ Într-o formă restrânsă, acest capitol a apărut în 2017: Cristian Vasile, „Cercetarea științifică umanistă în primii ani ai regimului comunist. Câteva considerații privind cadrul legal de funcționare”, în *Revista istorică*, tom XXVI, nr. 5–6, 2015 [2017], pp. 523–536.

Partidului Democrat (coaliția procomunistă din spatele guvernului Petru Groza) a luat, practic, sfârșit în decembrie 1947, odată cu abolirea monarhiei și mutarea lui Ștefan Voitec de la minister în Prezidiul Marii Adunări Naționale al RPR. Mi s-a părut important să scot în evidență diferențele de accent puse în legătură cu institutele de cercetare și, în general, cu cercetarea științifică în cele două Constituții de la începutul regimului comunist (din aprilie 1948, respectiv septembrie 1952), urmărind, în același timp, diferența dintre normă și practică, precum și accepțiunile diferite pe care le au unii termeni ai vocabularului politic comunist.

Am ales și câteva cazuri concrete, fie de neaplicare (sau subminare) a unor legi sau reglementări (precum cea privind funcționarea Consiliului Național de Cercetare Științifică), fie de acte normative (discutabile, dacă nu chiar abuzive) aplicate cu metode polițienești înainte de intrarea lor în vigoare – de exemplu, cazul implementării legii de desființare a mai multor institute de cercetare istorică, prin comasarea lor într-un singur Institut de Istorie al Republicii Populare Române (Decretul nr. 148 din 15 iulie 1948¹). În al doilea rând, am adus în atenție câteva mărturii diaristice din epocă, relevante pentru percepția contemporanilor și pentru înțelegerea evoluțiilor ulterioare. Transformarea radicală a sistemului de cercetare a fost, inevitabil, strâns legată de reformarea comunistă a Academiei Române. Spre deosebire de cazul sovietic, unde a fost nevoie de o tranziție de peste 10 ani și de crearea, în prealabil, a unei Academii comuniste², în România noua Academie a apărut

¹ Monitorul Oficial, anul CXVI, partea I-A, nr. 161, joi, 15 iulie 1948, pp. 5888–5889.

² Loren R. Graham, *The Soviet Academy of Sciences and the Communist Party, 1927–1932*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1967, pp. 24–31.

după numai patru ani, în vara lui 1948. În fine, spre finalul capitoului am urmărit impactul câtorva acte normative asupra cercetării, precum și contextul reinstituționalizării cercetărilor sociologice în prima jumătate a anilor 1960; s-a impus constatarea că, de multe ori, directivele ideologice și indicațiile informale ale liderilor comuniști au ținut loc legilor și diverselor acte normative care guvernau Academia și institutele sale de cercetare.

Academia Română și institutele sale de cercetare

Problema reformării în sens comunist a sistemului educațional și de cercetare s-a pus cu adevărat abia spre sfârșitul lui 1947, iar inițiativa nu i-a aparținut titularului de la Ministerul Educației Naționale (Ștefan Voitec – membru în conducerea Partidului Social-Democrat¹), ci echipei comuniste din minister, condusă de subsecretarul de stat Gheorghe Vasilichi. După toate indiciile, acesta a lucrat cu activiștii Secției Centrale de Educație Politică (SCEP²) a CC al PCR, condusă de ideologii comuniști Iosif Chișinevschi și Leonte Răutu.³ Proiectele de transformare radicală a învățământului și a cercetării erau strâns legate de inițiativele privind eliminarea profesorilor universitari

¹ Rezervele sale față de radicalismul „revoluției” comuniste l-au transformat în suspect. Încă de la înființarea Securității, în august 1948, și până în 1955 Voitec avea să fie sub stricta supraveghere a poliției secrete; Cristina Roman, „Ștefan Voitec. Destinul unui intelectual de stânga. Viața politică din România anilor 1920–1948”, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, vol. VII, 2012, p. 139.

² Titulatura inițială a Secției Propagandă și Agitație.

³ ANIC, Fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 30/1947, f. 20. La rândul său, Chișinevschi se sfătuia în privința planurilor comuniste de reformă în educație și cercetare cu Ana Pauker și Vasile Luca; Cristian Vasile, „Pentru o istorie a Academiei”, în *Apostrof*, nr. 5, 2020, p. 21.

și a directorilor de institute care erau indezirabili din punctul de vedere al conducerii PCR. Inițial, Iosif Chișinevschi a conceput (probabil, la începutul verii lui 1947) un act normativ de înființare a unei Comisii interministeriale a Învățământului Superior care să aibă în atribuții „comprimarea rațională a corpului didactic”, în fapt o drastică înlăturare din funcție a profesorilor universitari aflați pe listele negre ale comuniștilor. Comisia putea uza de o varietate de măsuri pentru comprimare: pensionări; eliminări din post pentru motive de inutilitate a catedrei; incapacitate; atitudine fascistă, reacționară sau contrară prevederilor tratatului de pace; atitudine și activitate contrară eticii universitare. La punctul IV al acestui material asumat de I. Chișinevschi (o propunere de act normativ, înregistrat la SCEP cu nr. 297/1947) se preciza că „Atribuțiile Comisiei interministeriale se extind și asupra Academiei Române”¹. De asemenea, Comisia urma să facă propuneri concrete și în privința institutelor de cercetare extrauniversitare. Se contura deja ideea subordonării acestor institute unei Academii dependente de guvern și de partidul comunist.

Într-un alt document, intitulat *Reforma învățământului*, din primăvara lui 1948², elaborat probabil de sus-amintita echipă de specialiști comuniști de la Ministerul Educației, erau incluse la punctul B atât *Academia de stat a RPR*, cât și *Institutede cercetări științifice*. În această schiță de reformă a educației se menționa: „Cel mai înalt for științific și cultural al țării este Academia de stat a RPR. Actuala Academie Română trebuie să fie

¹ ANIC, Fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 30/1947, f. 20.

² Ar putea data din februarie-martie 1948, când cifrele Recensământului din ianuarie erau cunoscute, deoarece documentul invocă „recentul recensământ” care certifică existența a „trei milioane de neștiutori de carte”; ANIC, Fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 42/1948, f. 18.

reorganizată ca instituție de stat pe bază de lege. Criteriul alegerii ca membru al Academiei trebuie să fie valoarea științifică, ținuta morală și atitudinea democrată.¹ După aceleași criterii se vor integra în această instituție Academia de Medicină și instituțiile similare, denumirea de Academie fiind unică pe întreaga țară. Academia de stat a RPR va fi organizată pe secții. Dependent de ea se vor organiza institutele de cercetări științifice. Academia de stat a RPR depinde de Președinția Consiliului de Miniștri.² Orice urmă de autonomie a noii instituții academice urma să dispară. În întreaga perioadă 1948–1965 Academia a depins de Președinția Consiliului de Miniștri, până și cea mai mică modificare a Statutului trebuia aprobată de guvern.³

Constituția din 13 aprilie 1948 și organizarea institutelor de cercetare

Este important să precizăm încă de la început faptul că factorii de decizie care s-au ocupat de redactarea textului constituțional⁴ au ținut în mod expres să menționeze și institutele de cercetare în noua Constituție din 13 aprilie 1948. La art. 23 se stipula că „statul încurajează și sprijină dezvoltarea științei și a artei și organizează institute de cercetări [subl. n.],

¹ Adică *procomunistă*.

² ANIC, Fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 42/1948, f. 24.

³ *Ibidem*, dosar nr. 2/1960, f. 94.

⁴ În mod normal, s-ar impune ghilimele, nefiind vorba despre un real text constituțional în înțeles democratic, ci mai degrabă de o *ficțiune constituțională*, cum a numit Raymond Aron constituția de tip sovietic; *Democrație și totalitarism*, trad. de Simona Ceaușu, Editura ALL Educațional, București, 2001, pp. 180–195; vezi și Ioan Stanomir, „Constituțiile comuniste”, în *Raport final*, ed.: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile, Editura Humanitas, București, 2007, p. 205.

bibliotecă, edituri, teatre, muzee, conservatoare”.¹ Motivul încluzerii poate fi bănuț: se sublima, o dată în plus, că înainte de 1945, sub regimurile burgheze, nu s-a acordat atenție acestui domeniu, înființarea institutelor fiind mai degrabă rezultatul unor inițiative personale. Din perspectivă comunistă, institutele și centrele de cercetare au fost atașate în mod inadecvat universităților, fără a fi propriu-zis instituții „de stat”. Mult mai important, se dorea scoaterea în evidență a ideii că statul burghez a neglijat rolul acestor institute și nu le-a coordonat activitatea pentru a le utiliza spre progresul general al societății. A rezultat izolarea lor de societate, situație ce urma să înceteze odată cu edificarea noului regim „democrat-popular”. Este interesant de observat că insistența asupra *institutelor de cercetări* nu copia neapărat Constituția URSS din 1936² – în care se făceau referiri vagi la sfera culturală, la societăți culturale, și mai puțin la cercetarea științifică. Prin urmare, concentrarea asupra institutelor de cercetare poate fi pusă pe seama stadiului incipient de înstăpânire a regimului comunist în România și a preocupării obsesive staliniste – de după 1945 – pentru știință și „dezbaterile” academic-ideologice³, preocupare ce s-a răsfrânt și asupra statelor-satelit din Estul Europei.

¹ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu (editori), *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, ediția a III-a, Monitorul Oficial, București, 1995, p. 116.

² 1936 *Constitution of the USSR*, <http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1936toc.html>, accesat la 28 iulie 2017; vezi și *Constituția (Legea fundamentală) Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice*, trad. din rusă de G.I. Starii, M.A. Baluh, M.G. Gruman, D.P. Milev, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1936. Conținutul Constituțiilor sovietice este comentat și de Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, Random House, New York, 1960, pp. 221–222 și urm.

³ Cf. Ethan Pollock, *Stalin and the Soviet Science Wars*, Princeton University Press, Princeton-Oxford, 2006, pp. 2 și 225.

Revenind la impactul „legii fundamentale” a României comuniste, trebuie spus că Decretul din 9 iunie 1948, de desființare a Academiei Române și înființare a Academiei RPR, se inspira din Constituția recent promulgată și trasa celui mai înalt for cultural obligația de a-și „desfășura activitatea potrivit cu nevoile de întărire și dezvoltare a Republicii Populare Române” și de a promova știința și cultura „în toate domeniile”; iar acest lucru urma să îl realizeze „în vederea ridicării nivelului material și cultural al poporului”.¹ Decretul prelua, în mare parte, din prevederile și spiritul planurilor de reformă de la începutul lui 1948; deși precizarea „de stat” lipsea din denumirea oficială a noii Academii, textul legii preciza în mod clar că aceasta este o „instituție de stat”. Sub presiunea puterii politice, vechea Academie Română – drastic epurată – a fuzionat în fapt cu Academia de Medicină și Academia de Științe într-o unică structură aflată sub controlul Președinției Consiliului de Miniștri.² (Spre deosebire de cazul sovietic, Academia nu avea și particula „de științe”).

Constituția din 13 aprilie 1948 a introdus și sintagma *bunuri comune ale poporului*, iar mai multe documente ale epocii, în special din intervalul 1948–1960, sugerează ideea că astfel erau percepute și lucrările produse de institutele de cercetări socioumane care depindeau de Academie. Șefii Direcției Propagandă și Agitație, Iosif Chișinevschi, Leonte Răutu și secundanții lor care vegheau ideologic asupra artelor, a literaturii și a cercetării științifice s-au exprimat în acest fel, indicând

¹ Decret nr. 76/1948 privind transformarea Academiei Române în Academia RPR, în *Monitorul Oficial*, Partea I, anul CXVI, nr. 132 bis, 9.06.1948, p. 5017; Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866–2006). 140 de ani de existență*, Editura Academiei Române, București, 2006, p. 310.

² Dorin-Liviu Bitfoi, *Așa s-a creat omul nou. În România anilor '50*, Editura Compania, București, 2012, p. 169.

și ce trebuie înțeles prin *popor*. Ei au recurs la un silogism în-doielnic care, în linii mari, suna astfel: poporul se identifică doar cu clasa muncitoare; iar aceasta din urmă este reprezentată numai de Partid. Prin urmare, conducerea Partidului – însemnând însuși Partidul¹ – avea dreptul legitim de a dicta în ceea ce privește profilul și orientarea lucrărilor redactate în institutele sistemului de cercetare științifică umanistă. Era o justificare „legală” și ideologică a cenzurii. Mai mult, din perspectivă oficială, se impunea ca cercetătorii să fie buni cetățeni ai statului socialist și chiar activiști.

Constituția din septembrie 1952 și cercetarea științifică

Sublinierea în Constituție a importanței reprezentate de *institute de cercetări*, biblioteci, edituri, teatre, muzee și conservatoare a ținut de conjunctură, de anul 1948, momentul rupturii legale de România veche², deoarece această precizare nu s-a mai regăsit în Constituția din septembrie 1952. Însă, din textul constituțional reiese destul de clar faptul că cercetarea științifică, inclusiv prin institutele sale socioumaniste, trebuie să țină cont de anumite imperative politice, economice și ideologice, cum ar fi: 1. creșterea neîncetată a bunăstării materiale și culturale, de exemplu, prevăzută la art. 13; 2. lichidarea înapoierii culturale (art. 17)³; 3. asigurarea dezvoltării „culturii poporului român și a culturii minorităților naționale,

¹ Conducerea Partidului comunist (prim-secretarul, Secretariatul, Biroul Politic al CC al PMR) delega atribuțiile sale Secțiilor ideologice ale Comitetului Central.

² Pentru caracterul provizoriu al Constituției din 1948, vezi Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859–1991)*, ediția a II-a revăzută, Editura Humanitas, București, 1998, p. 117.

³ De altfel, cercetătorii și membrii Academiei erau invitați periodic să se exprime pe această temă în presa politică – vezi acad. Ștefan Vencov,

[cultură] socialistă în conținut, națională în formă”¹. Această mențiune era strict contemporană cu înființarea Regiunii Autonome Maghiare, în 1952. (Cu timpul, sintagma *minorități naționale* avea să fie mai puțin folosită, fiind înlocuită cu cea de „naționalități conlocuitoare”; în plus, accentul se va pune aproape exclusiv asupra culturii românești, inclusiv în sens etnic.) Prevederea constituțională deschisă către minorități s-a reflectat, cel puțin în prima jumătate a anilor 1950, dacă nu și a întregii decade, inclusiv asupra compoziției etno-naționale din institutele de cercetări, bine reprezentate cu cercetători, specialiști în științe umane mai ales de origine evreiască și maghiară.

Constituția din 27 septembrie 1952 făcea doar referiri vagi la institutele de cercetări (prin precizarea că *instituțiile de cultură* sunt puse la dispoziția oamenilor muncii – art. 78);² în fond, era o mențiune similară cu cea din aprilie 1948, însă acum acele instituții nu mai erau enumerate. (Diversi memorialiști au oferit detalii în legătură cu ce au însemnat aceste prevederi legislative ce legau cercetarea de anumite imperative politico-economice, sociale și cultural-ideologice. Spre exemplu, Iorgu Iordan a insistat asupra participării institutelor de cercetare la elaborarea manualelor școlare sau universitare, precum și a dicționarelor.)³ Dacă, în 1952, anumite instituții nu mai sunt enumerate, în schimb *literatura* este menționată în mod expres în textul constituțional, spre deosebire de momentul aprilie 1948. În art. 80 al Constituției din 1952 se preciza că:

„Oamenii de știință din RPR în slujba ridicării nivelului de trai material și cultural al poporului”, în *Lupta de clasă*, nr. 2, februarie 1954, pp. 18 și urm.

¹ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu (editori), *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, p. 137.

² *Ibidem*, p. 146.

³ Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. III, ed. cit., pp. 94 și urm.

„statul se îngrijește de dezvoltarea științei, literaturii și artei.” Un alt articol care viza tangențial și cercetarea științifică, în special asociațiile și societățile științifice reunindu-i pe cercetători, era art. 85, referitor la dreptul de asociere: „în conformitate cu interesele celor ce muncesc și în scopul dezvoltării activității politice și obștești a maselor populare, cetățenilor Republicii Populare Române li se asigură dreptul de asociere. Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă.”¹ Această prevedere restrictivă, care a și fost aplicată abuziv (oricine putea deveni „antidemocrat” sau „fascist”), urmarea să împiedice orice asociere semnificativă, spontană, ne-dirijată, în lumea științifică umanistă. În fine, ultima referire la spațiul cercetării se regăsea la art. 91, care trata problema progresului cultural științific: „fiecare cetățean e dator să contribuie activ la propășirea economică și culturală.” Constituția din 1965 a deplasat accentul asupra instituțiilor *social-culturale* de stat și a consacrat eliminarea sintagmei „minorități naționale”². Acest din urmă fenomen era congruent cu preocuparea conducerii de partid – vădită încă din primii ani de după 1960 – de a asigura o așa-zisă compoziție națională justă în universități și în institute de cercetare, o compoziție care să respecte cât mai fidel din punct de vedere procentual configurația etnică majoritar românească.

Legislația cercetării din 1948 văzută de contemporani

Începând cu vara lui 1948 au apărut și legile care să pună sistemul academic și educațional, incluzând aici și instituțiile de cercetare, în acord cu noua constituție comunistă și cu ideologia oficială. Actele normative care, în august 1948, au reformat

¹ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu (editori), *Constituțiile române...*, p. 148.

² *Ibidem*, pp. 158 și urm.

în sens comunist învățământul și Academia au fost comentate „la cald” de către Constantin Rădulescu-Motru în însemnările sale zilnice. Iată o notație semnificativă din 14 august 1948: „A apărut legea de transformare a Academiei Române. [...] Știința este pusă în serviciul guvernului. Membrii Academiei sunt funcționari plătiți să îndeplinească anumite lucrări științifice cerute de guvern. Organizarea noii Academii Române este în întregime imitată după cea rusească. Nu este o organizare în sine rea pentru popoarele de cultură minoră, adică pentru popoarele puțin înzestrate cu vocații de originalitate, ea este însă defectuoasă pentru popoarele creatoare pe terenul științei teoretice. Creația originală pe terenul filozofiei și al științelor psihologice și sociale sunt – în special, prin această organizare – înăbușite în mod desăvârșit.”¹ Urmarea este însă interesantă și în contrast cu tonul jurnalului (virulent anticomunist, antisovietic, antiguvernamental): „În schimb, aplicațiile tehnice ale științei în serviciul dezvoltării industriale sunt încurajate. Din acest punct de vedere, trebuie să recunosc că noua organizare a Academiei poate aduce foloase poporului român în starea lui actuală de cultură.” Cum am anticipat, este o notație atipică pentru ansamblul jurnalului ținut de reputatul filozof și psiholog. Însă C. Rădulescu-Motru continuă și susține inclusiv o prevedere a legii învățământului public, de la art. 26, aceea potrivit căreia tinerii muncitori fără diplome școlare pot accede în învățământul superior, fiind întreținuți de stat în școli speciale medii – „o dispoziție fericită la care eu subscriu din toată inima, fiind în conformitate cu filozofia *personalismului energetic*”². Extrapolând, aici găsim premisele

¹ Constantin Rădulescu-Motru, *Revizuire și adăugiri*, VI, 1948, volum îngrijit de Rodica Bichis, Editura Floarea Darurilor, București, 2000, pp. 138–139.

² *Ibidem*, p. 168.